

Ралица ДЕМИРКОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”

Велико Търново, България

r.demirkova@ts.uni-vt.bg

ТЕРМИНОЛОГИЯТА В КОНТЕКСТА НА СПЕЦИАЛИЗИРАНИЯ ПРЕВОД

Ralitsa DEMIRKOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

r.demirkova@ts.uni-vt.bg

TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF SPECIALIZED TRANSLATION

Specialized texts present a lot of serious problems and challenges to translators. They can be both linguistic and extra-linguistic (pragmatic), i.e. arising from the differences that exist between the Source text (ST) and the Target text (TT) with regard to culture, the situational context, the established conventions and rules in terms of genre, language and style. The present paper focuses on terminology as a field of knowledge and as a translation problem. To this end, the relationship between terminology and translation is examined (Cabre 2010), the main types of translation problems according to Nord (1991)'s classification are critically discussed, laying great emphasis on terminological problems which are grouped by the author of the paper into three categories according to the conceptual structure of terms, their formal and semantic structure and their functional/pragmatic properties. The conclusion drawn points to the possibility of „moving“ beyond the two content strata of language (lexicogrammar and semantics), which implies seeking for purely lexical correspondences between individual terms in SL and TL and reaching a higher cognitive level of understanding and analysis of terminology thus arriving at better translation solutions.

Keywords: specialized translation, terminology, translation problems and difficulties, terminological translation problems.

1. Увод

Нарастващата важност и роля на специализирания превод произтича не само от изключително бързото развитие на науката и технологиите, но и от необходимостта от осъществяване на междукulturна комуникация, както и

обмен на информация от различни области на човешкото познание в условията на глобализация. Специализираният превод заема своето ключово място в общата теория и практика на превода. Освен това той е и посредникът, чрез който се реализира обменът на научни познания през езикови и културни граници. Именно затова преводачите на специализирани текстове са основните „потребители“ на терминология. Те играят съществена роля при осигуряването на безпроблемна научна комуникация между специалисти от различни култури, т.е. имат своя скромнен принос в научно-технологичното развитие.

Най-общо казано, специализирани текстове могат да се превеждат както от учени или тесни специалисти в дадена област, така и от професионални преводачи, които имат широки езикови познания. Тук възниква и основният проблем, който е свързан с това, че първата група преводачи имат отлични познания за понятията и термините в съответната област, както и за тяхната организация, но рядко притежават компетенции и опит по отношение на самия преводачески процес, докато втората група преводачи владеят езика на професионално ниво, т.е. те са и езиковеди, и освен това са добре обучени в тънкостите на превода, но често нямат специализирани познания и умения, което прави работата им с терминологията едно голямо предизвикателство.

Целта на настоящия доклад е да разгледа терминологията като област на познание и като преводачески проблем, като се постави акцент върху терминологичните единици и понятията в специализираните текстове, както и върху културните различия, които те носят. Този подход със сигурност придобива тежест и значение, когато се разглежда в контекста на специализирания превод, което от своя страна открива нови и оригинални възможности за изследвания в тази област.

2. Терминознание и преводазнание, терминология и превод

Редица са публикациите¹ както на преводни теоретици, така и на теоретици в областта на терминологията, които разглеждат връзката между терминология и превод. И терминологията (терминознанието)², и преводазнанието, както подчертава Кабре (2010: 356), са относително млади дисциплини, които в началото са имали преди всичко приложен характер, тъй като се обособяват в резултат основно на различни практически дейности – първата, свързана с това да се даде израз на специализираната мисъл или да се решат проблеми, свързани с разбирането ѝ, а втората с изучаването на чужд език. Трябва да се спомене и фактът, че това са научни области, които са интердисциплинарни по своята същност, защото основополагащите им принципи имат основно когнитивен, лингвистичен и комуникативен характер (пак там).

¹ Вж. Сагер (1990), Монтеро & Фабер (2009), Кабре (2010), Мурат (2010), Тийлен (2015) и др.

² От една страна, понятието „терминология“ се разглежда като съвкупност от термини в дадена научна и професионална област, а от друга то е синоним на „терминознание“, чийто фокус са теоретичните и практическите въпроси, свързани с изучаването на термините.

Докато преводознанието изучава по един систематичен начин процеса на превода с цел неговото оптимизиране, произтичащите преводачески проблеми и стратегиите за тяхното решаване, задава методологията за изследване на преводите, нормативните аспекти на превода, както и ключови понятия като еквивалентност, преводимост и др., то терминологията, според Сагер (1990: 3), се фокусира основно върху практиките и методите, използвани при систематизацията, описанието и представянето на термините, както и върху анализа на връзката термин – понятие, върху терминообразуването и стандартизацията. Необходимо е да се направи уточнението, че в настоящия доклад под *термин* се разбира „знак от естествен или изкуствен език, който означава точно определено понятие в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област“ (Попова 2012: 25).

В изследването фокусът е насочен върху специализирания превод, който заема своето важно място в общата теория на превода, и който има пряка връзка с терминологията, тъй като основната информация в един специализиран текст е „закодирана“ с помощта на термините, които от своя страна имат свое понятийно съдържание, чрез което ни се дава „достъп“ до едно по-сложно знание, придобитото при осъществяването на научна или професионална дейност. Това означава, че термините в един текст със специализиран характер са само видимата страна. Това, което остава невидимо на пръв поглед попада в обсега на концептуалната сфера под формата на имплицитно специализирано знание, изграждащо съдържанието на текста.

Следователно, както отбелязва Кабре (2010: 358–359), две са ситуацията, които могат да се разграничат при изследване на връзката терминология – (специализиран) превод, а именно: терминологията *в* превода („terminology in translation“) и терминологията *за нуждите на* превода („terminology for translation“). В първия случай практическата терминологична дейност, която извършва преводачът, е *ad hoc* дейност, т.е. за целите на конкретния превод, докато във втория случай целта е да се разработят полезни за преводачите терминологични ресурси, т.е. тя има систематичен характер. В настоящото изследване се разглежда първата ситуация с цел да се очертаят основните терминологични проблеми, възникващи при превод на специализирани текстове и възможностите за тяхното решаване.

3. Видове преводачески проблеми

Понятието *преводачески проблем* може да се дефинира като „всеки обективен проблем, който преводачите (независимо от нивото им на компетентност, работните условия и разполагаемите технически ресурси) трябва да решат, докато извършват възложения им превод“ (Норд 1991: 151). В тази дефиниция акцент се поставя върху обективния характер на преводаческите проблеми, с цел да се разграничат от трудностите, които изпитва един преводач в процеса на превода и които са субективни, тъй като могат да възникнат в резултат на недостатъчни познания или лоша работна среда. Норд (1991: 158–160) разгра-

ничава четири обобщени групи преводачески проблеми: прагматични, културно-специфични, лингвистични и текстови.

А. Прагматичните преводачески проблеми произтичат от условията и естеството на възложения превод, като по конкретно те могат да са резултат от различия по отношение на някои от следните параметри: канал (писмен – устен), цел, читатели, функция и др. Необходимо е да се подчертае обаче, че списъкът с параметрите не е изчерпателен.

Прагматичните проблеми не са свързани с различията в езиково и културно отношение. Те са резултат от фактори, които нямат текстуален характер, защото зависят от условията и спецификата на конкретната преводаческа задача.

Б. Втората група проблеми възникват поради културно-специфични различия, свързани с установени норми и конвенции, отнасящи се до вербално или друг вид поведение, като например: стилистични норми, жанрови, формално-текстови изисквания, преобразуване на мерни единици и др.

В. Третата група са лингвистичните проблеми, които произтичат от структурните различия между езика на оригинала и езика на целевия текст, независимо от посоката на превода. Тези проблеми могат да възникнат на различно ниво – лексикално, синтактично, семантично и т.н.

Г. Последната група преводачески проблеми са специфични, текстови проблеми, които са характерни за конкретния изходен текст и не могат да бъдат причислени към нито една от останалите три категории – прагматични, езикови и културно-специфични. Като пример могат да бъдат дадени окказионализмите (новообразувани думи, измислени за конкретния случай и контекст), фигурите на речта и тропите и др.

Един по-подробен анализ на класификацията на Норд (1991) разкрива факта, че в някой случай е трудно да се направи разграничение между отделните категории преводачески проблеми, т.е. границите между тях не са ясно очертани. Например преводът на реалиите (културно-специфичните думи и изрази) могат да се причислят, както към лингвистичните проблеми, възникващи на лексикално ниво, така и към групата на културно-специфичните проблеми, тъй като самите те са елемент от местния и исторически колорит, носители са на отпечатъка на дадена култура.

Термините в определени отношения си приличат с реалиите, тъй като назовават конкретни предмети, явления, свойства и затова обикновено са еднозначни по своята същност, което означава, че семантичните отношения като полисемия, омонимия и синонимия не са в голяма степен характерни за тях. Освен това понякога е трудно да се определи дали дадена лексикална единица е термин, реалия или пък принадлежи и към двете категории. Термините и реалиите обаче са част от различни лексикални пластове на езика, от което се определя и тяхната употреба (Влахов, Флорин 1969: 48). В този смисъл терминологичните преводачески проблеми биха могли да се причислят главно към

групата на лингвистичните. Съществуват обаче термини от области като право и счетоводство например, които също могат да създадат културно-специфични проблеми при превод. Тези проблеми, които могат да доведат до редица терминологични несъответствия, обикновено са резултат от различия в правните, данъчните или счетоводните системи на съответните държави и зависят от историческото им развитие (например превод на термин, с който е обозначен данък, специфичен за конкретна данъчна система и съответно чужд за друга – в някои европейски държави (Швейцария, Австрия, Финландия, Дания и др.) все още се събира, т.нар. *church tax* от името на официално признати религиозни организации, които се плаща от всички регистрирани техни членове). Освен това термините са характерна особеност на специализираните текстове, което означава, че могат да попаднат и в категорията специфични текстови проблеми.

От казаното дотук може да обобщим, че при превод на специализирани текстове могат да възникнат проблеми, които да бъдат класифицирани във всяка една от категориите, предложени от Норд (1991). По отношение на терминологичните проблеми обаче тази класификация не е достатъчно детайлна, за да обхване тяхната специфика.

4. Терминологични преводачески проблеми

Преди да систематизираме основните терминологични проблеми, които могат да възникнат в процеса на превод, е необходимо да изясним същността на понятието *термин*. При описанието на термините се прилагат редица подходи³. В настоящия доклад използваме теоретичната рамка на Кабре (2003), определяна като социоконмуникативна. Кабре (2010: 357–358) разглежда термините като многопластови структури и анализира същността им от три гледни точки: лингвистична, когнитивна и комуникативна.

От лингвистична гледна точка термините могат да се определят като езикови единици, които имат своя семантична и формална структура.

От когнитивна гледна точка термините представляват концептуални единици (понятия). В основата им са залегнали т.нар. „**възли на информация и знание**“ (*nodes of knowledge*⁴), които намират своя формален израз на езиково равнище чрез езиковите единици. Всички концептуални възли взети заедно съставляват концептуалната структура на дадена област. За терминологизирани понятията е отправна точка, върху която се базира тяхната терминологична дейност, докато за преводачите понятията е междинната точка между изходния термин и неговия еквивалент в целевия език.

От комуникативна гледна точка термините са дискурсни единици, чрез които се осъществява комуникацията и взаимодействието между членовете на

³ *Обща теория за терминологията* – Феблер (1984), *Комуникативна теория за терминологията* – Кабре (2000, 2003), *Социоконгнитивна теория* – Темерман (2000) и др.

⁴ Вж. Кабре (2010: 357).

дадена професионална група. Освен това те се използват и с дидактична цел за обучение на експерти или просто за разпространяване/пренос на специализирани знания.

Всеки термин може да се определи като инструмент на знанието, в който е закодирано съдържанието на дадено научно понятие, чрез което от своя страна се описват обектите и явленията от действителността. Терминът има свое значение, представляващо сложна структура от признаци, и своя форма.

Като се вземе предвид многоаспектността на термините, терминологичните преводачески проблеми могат да се групират в следните три категории:

- проблеми, свързани с понятийно-съдържателната страна на термините;
- проблеми, свързани с формално-семантичната страна на термините;
- проблеми, свързани с дискурсната (прагматичната/функционалната)

страна на термините.

Към първата категория можем да отнесем следните проблеми:

– Така наречените *lexical gaps*, т.е. липсата на термин в съответната област в приемния език. Причината за това може да бъде използването на заемки или това, че не съществува такъв денотат или понятие в приемната култура.

Като пример могат да бъдат дадени следните термини на английски език, които нямат терминологични съответствия на български език, а обикновено се превеждат описателно:

abandonee – лице, в полза на което се отказваме от право;

emoluments – възнаграждения на директори, които не работят по трудово правоотношение – хонорари, такси за управление и т.н.)

– *културен и когнитивен дисонанс*⁵ – липса на идентичност на понятията, стоящи в основата на термините – системата от термини на даден език е част от неговата лексикалната система, което означава, че в по-малка или в по-голяма степен отразява националните и културните особености на този език. Тя също така отразява и межкултурните различия на предметно-понятийно ниво в дадена научна или професионална област.

В този случай като пример могат да бъдат дадени правните форми на компаниите – *ЕООД, Ltd., Inc.* и др. Тези термини не са взаимнозаменяеми поради различия в правните системи, към които принадлежат. Именно затова те обикновено не се превеждат или заменят, а се транскрибират.

– *метафоричност* – с метафоричния характер на нашата концептуална (понятийна) система може да се обясни фактът, че съществуват немалко термини, формирани на базата на различни метафори;

Такива са например посочените по-долу английски термини, които могат да бъдат преведени на български език или описателно⁶, или буквално:

⁵ Вж. Власенко (2007: 172).

⁶ Описателният превод на термините с метафоричен характер може да се определи още като семантичен превод, тъй като се предава единствено техният смисъл/съдържателната им страна.

rolling launch – постъпателно въвеждане на продукт на пазара – от английския глагол *to roll* – „търкалям“;

rollover deposit – гъвкав депозит с подновяващ се срок – от английския глагол *to roll over* – „преобръщам“;

wet/dry leasing – сух/мокър лизинг.

Към втората категория могат да са включат:

– *формална вариативност*⁷ – в терминологията се говори по-скоро за различни видове вариативност, а не за синонимия в смисъл на „близост на значения“. При условие, че е налице различие в значението, дължащо се на промяна в денотата или поява на допълнителна конотация, се смята, че става въпрос за два различни термина (Попова 2012: 591).

Като пример за лексикална вариативност могат да се посочат следните термини: *authorized capital = registered capital* – „регистриран капитал“ облигационер = заемодаел, при които е налице еднаква съдържателна страна, назована с две отделни лексеми.

– *полисемия/омонимия* – според Попова (2012: 573) полисемията на термините се определя само в границите на една предметна област, а когато значенията принадлежат към различни терминологии, тогава е налице омонимия. Тези семантични отношения могат да създадат проблеми при превод на термините, особено полисемията, в случаите когато контекстът не е достатъчен за ясно разграничаване на използваното значение.

В българския език пример за термини, между които съществуват омонимни отношения, са: *морфология*₁ със значение „дял от биологията“ и *морфология*₂ със значение „дял от езикознанието“. Полисемантични термини в английския език са: *asset* (1. „актив“ 2. „авоар“); *stock* – (1. „стока, материален запас“ 2. „инвентар“ 3. мн.ч. „акции“); *debenture* – (1. „дългова облигация“; 2. „облигация на АД с осигурена задължителна лихва“; 3. „разписка за дълг“; 4. „дибенчър“).

– *граматична употреба* – граматични различия между преводния и целевия език също могат да доведат до трудности в преводния процес. Например отсъствието на формален признак за число в думите (китайски език), може да създаде проблеми при превода на някои видове специализирани текстове, при които е особено важна точността.

– *конотации* – съществуват множество термини и на български, и на английски език, които се различават само по наличие на допълнителни конотации в значението и които за да бъдат преведени адекватно на съответния език, се изисква преди всичко преводачът много добре да познава специализираната материя/терминология в дадената професионална/научна област. Конотативните значения при термините са основен преводачески проблем.

Като пример могат да бъдат дадени няколко термина на английски език: *profit, gains, revenue, earnings*, означаващи „печалба“ на български език, но

⁷ Вж. Попова (2012: 588–608) за различните видове формална вариативност.

които имат различни нюанси в значението и имат своята специфична контекстуална употреба.

Към третата група, която е свързана с употребата на термините:

– *съчетаемост* – доброто познаване на съчетаемостта на термините, т.е. съвместната употреба на термините с други термини или лексикални единици, е от изключителна важност за постигане естествено звучащо и точно при превод.

Честа грешка е нарушаване на съчетаемостта. Например при превод на термините „активи и пасиви“ и „приходи и разходи“ като част от отчета за доходите се изисква точно съответствие на английски език: *assets and liabilities*, а не **assets and obligations* и *revenue and expenses*, а не **earnings and expenditure*.

– *систематичност* – последователността в употребата на терминология е ключово изискване за всеки специализиран текст и често срещан проблем. Необходимо е да се ограничи синонимичната употреба на терминологични единици по стилистични причини например с цел да се избегне повторемостта и монотонността. Това може да доведе до неточности.

Пример за нарушаване на изискването за систематичност при превода на терминология е преводът на термина *данъчно облекчение* чрез използване на различни съответствия на английски език, които не винаги са лексикални варианти на изходния термин, а по-скоро се отличават със своя специфична употреба и конотации: *tax abatement, tax break, tax concession, tax relief*.

Предложената класификация на терминологичните преводачески проблеми не претендира за изчерпателност. В нея са очертани основните преводачески проблеми с цел да се насочи вниманието на преводачите към тях и да се търсят различни решения за тяхното преодоляване. Класификацията е отворена за нови допълнения и подобрения.

Заклучение

На базата на направената систематизация на някои основните терминологични преводачески проблеми може да се направи обобщението, че терминологични проблеми са свързани основно с разбирането/интерпретацията на съдържанието/значението на термините, с прагматичните и формалните им характеристики, с липсата на еквивалентен термин или наличие на лексикална или друг вид формална вариативност.

Според Кабре (2010: 361), за да се справят с терминологичните проблеми, преводачите могат да използват три типа ресурси:

– едноезични документални текстови ресурси (специализирани текстове по темата);

– терминологични документални ресурси (двуетични и многоезични речници или бази данни);

– двуетични или многоезични текстови ресурси (паралелни корпуси или многоезични корпуси с паралелни преводни текстове).

Освен използването на ресурси от изключителна важност за успешното решаване на терминологичните проблеми е преводачите да могат да „преминат“ отвъд семантичното пространство на езика, което предполага чисто лексикални съответствия на отделни термини и да достигнат до едно по-високо когнитивното ниво, като съумеят да установят междуезиковите връзки в сложните понятийно-семантични пространства на термините.

ЛИТЕРАТУРА

Власенко 2007: Власенко, С. В. Отраслевой перевод: синонимизация терминологии как метод компенсации системного диссонанса англо-русских терминосистем. // *Вестник Московского государственного лингвистического университета*, № 532, 171–183. **Vlasenko 2007:** Vlasenko, S. V. Otrasleyoj perevod: sinonimizacija terminologii kak metod kompensacii sistemnogo dissonansa anglo-russkih terminosistem. // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, № 532, 171–183.

Влахов, Флорин 1969: Влахов, С., С. Флорин. Непреводимото в превода. // *Изкуството на превода*. Ред. Е. Георгиев, Е. Николова и С. Флорин. София: Народна култура, 46–72. **Vlahov, Florin 1969:** Vlahov, S., S. Florin. Neprevodimoto v prevoda. // *Izkustvoto na prevoda*. Red. E. Georgiev, E. Nikolova i S. Florin. Sofia: Narodna kultura, 46–72.

Попова 2012: Попова, М. *Теория на терминологията*. Велико Търново: ИК „Знак“. **Popova 2012:** Popova, M. *Teoria na terminologiyata*. Veliko Tarnovo: IK „Znak“.

Cabré 2000: Cabré, M.T. Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm. // *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, Volume 6, Issue 1, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 35–57.

Cabré 2003: Cabré, M. T. Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. // *Terminology*, Volume 9, Issue 2, pp. 163–199. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Cabré 2010: Cabré, M. T. Terminology and Translation. // *Handbook of Translation Studies* Volume 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 356–365.

Felber 1984: Felber, H. *Terminology manual*. Paris: Infoterm, 1984. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000062033> (5 May 2019)

Montero, Faber 2009: Montero-Martínez, S., P. Faber. Terminological Competence in Translation. // *Terminology*, Volume 15, Issue 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 88–104.

Muráth 2010: Muráth, Judith. Translation-oriented Terminology Work in Hungary. Marcel Thelen, Frieda Steurs (eds): *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 47–59.

Nord 1991: Nord, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.

Sager 1990: Sager, J. C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Temmerman 2000: Temmerman, R. *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive-Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Thelen 2015: Thelen, Marcel. The Interaction between Terminology and Translation. Or Where Terminology and Translation Meet. // *Journal of Translation and Technical Communication Research*, Volume 8, Issue 2, Berlin: Frank & Timme, pp. 347–381.